

KRÓNIKA

A KATONAORVOSLÁS HAZAI MŰLTJÁBÓL (Időszaki kiállítás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban)

Az orvostudomány és a hadtudomány történetéhez egyaránt szorosan tartozó katonaeorvoslás magyarországi emlékeit gyűjtötte össze és állítja ki 1977. március 16. óta az Orvostörténeti Múzeum.

A kiállítás, a magyarországi hadtörténelem jelentősebb korszakait követve, az első világháborúig mutatja be a katonai egészségügy, a hadi sebészet, a tábori kórházak, a gyógyszerészet hazai írott és tárgyi emlékeit. A magyar katonaeorvostörténeti kutatásnál figyelembe kell venni azt a tényt, hogy önálló magyar hadseregek csak viszonylag rövid időszakokban léteztek. A török háborúk korától csak az osztrák közös hadseregben lelhetők fel a magyar katonaeorvosok nyomai, bár a Habsburg elnyomás ellen kirobbanó függetlenségi és szabadságharcok önálló magyar hadseregeiben is találkozhatunk az egészségügyi intézkedések elemeivel.

A kiállítás legkorábbi hazai emlékei a római kori Pannónia területéről származnak. Katonaorvosokról, ápolókról régészeti leleteink Aquincumból, Szentendréről, Dunaújvárosból (Intercisa) származnak. Aquincumban több katonaeorvos sírköve, általuk emelt oltárkövek, fürdővel rendelkező katonakórház és orvosi eszközök kerültek napvilágra.

A kor katonaeorvoslásáról tanúskodnak a Traianus oszlopáról készített fényképek, amelyeken sebesült legionáriusokat szállítanak segélyhelyre és részesítenek elsősegélyben. Érdekes az Aquincumban és Intercisában előkerült számos orvosi eszköz (sebeszlándzsá, csipesz, balzsamtartó üveg) és a római fürdőkben használt csont és bronz leletanyag.

A kora-középkori orvosi munkára vonatkozó tárgyi emlék a világon mindenütt kevés. Árpád-házi királyaink korában folytak a keresztes hadjáratok. Ebben az időben alakult a sebesült- és

betegápolással foglalkozó ispotályos, János-lovagok és a templomos lovagok rendje. A második keresztes hadjárat idején (1147) a johanniták (János-lovagok), és később a templomosok is, letelepedtek Magyarországon. Az első rendházat Esztergomban alapították, amelyet a budafelhévízi, a székesfehérvári, veszprémi kolostorok követtek. Minden rendháznak volt kórháza (hospitium, infirmarium). Az utóbbi intézkedésről tanúskodnak a johanniták esztergomi és budafelhévízi, a 13. századból származó oklevelei. A templáriusok működését egy póstyéni templomi relief fotója dokumentálja. A johannita és templárius lovagok öltözetét két színes metszet tárja elénk. A kor gyógyszerészetét egykorú kerámiatégelyek, vas- és bronzkanalak, mozsarak képviselik.

Magyarország a zsoldos hadseregek kialakulása (eltekinthetve Mátyás egykori fekete seregétől), egybeesik a végvári harcok korával. A 16. század hadisebészetéről, hála a könyvnyomtatásnak, már bővebb ismereteink vannak. A korszakot Buda visszafoglalásáig (1686) könyvek, leírások, metszetek ismertetik. A végvári harcokban, orvosok hiányában, borbélysebészek végezték a sebesültek kezelését. A sebészek a céhbeli mestervizsga letétele után szegődtek be zsoldosként a hadseregbe. Igen ritka írott emlékek tekinthető az esztergomi sebészcéh 1600-ból származó kiváltságlevele. Az okiratban a sebesültek ellátásáról is szó van. Katonaorvosi érdekessége az oklevélnek, hogy azt az esztergomi vár vicekapitánya írta alá.

Tobias Coberus a hosszú török háborúban (1592—1606) volt hét évig előbb tábori, majd soproni katonakórházi és városi orvos, amit kiállított saját kezű irata tanúsít. Coberus háborús megfigyeléseit (*Observationum decades tres*)

1606-ban adta ki. Eredeti kiadása lát-
ható a tárlóban.

Ebben a korban a lőtt sebeket mérge-
zettnek tekintették, ezért maró sze-
rekkel, forró olajokkal tisztították, a
vérzéscsillapítást égetővással végezték.
Igen lassan kezdett érvényesülni *Amb-
roise Paré* (1509—1590) hatása, aki az
égetést, forró olajos kezelést már érle-
szorítással és érelkötéssel helyettesítette.
Kedveltek voltak a sebbalzsamok, ame-
lyeket gumporból, vasporból, szárított
vérből, aloéból, lisztből stb. állítottak
össze. A tárlóban korabeli sebészi esz-
közök (égetővas, golyókereső és fogó,
kutasz, érvágó), valamint gyógyszeralap-
anyagok is láthatók. Érdekes kiállítási
tárgy egy török eredetű, kórházi kerá-
mia vizeledény. A régi orvosi könyvek
közül Brunschwig: *Dis ist das Buch der
Cirurgia* (1517), *Minderer: Medicina mi-
litaris*, Vesalius: *Chirurgia magna* című
művei láthatók. Brunschwigból színes fac-
similéek szemléltetik a különböző sebészi
kezelési módszereket. A kort idézik a Bu-
da felszabadítása idején vert ezüst em-
lékermek.

A Rákóczi-szabadságharcnak állít em-
léket a következő tárló. Önálló magyar
hadsereget hozott létre a Fejedelem,
elég jól kiépített egészségüggyel. A had-
sereg tábori főorvosa, protomedicusa,
Lang Jakab Ambrus volt, akinek az
egészségügyi személyekre és azok illet-
ményére vonatkozó összeállításra eredeti-
ben látható. A rokkantak elhelyezésére
és ellátására „ispitály”-t létesítettek
Munkácsra és Sárospatakon. Erről szól
Rákóczi kiállított rendelkezése és az
ónodói országyülés határozatainak 11.
articulusa. A korabeli orvosi-sebészi mű-
szerek mellett értékes tárgy egy 18. szá-
zad elejéről származó parázstartó, ame-
lyet borókabogyó füstölésére is használ-
tak, ezt az eljárást „fertőtlenítésnek” tar-
tották.

A szabadságharc bukása után megint
csak a közös hadseregben találunk ma-
gyar vonatkozású emlékeket. Metszeten
látható az 1727-ben épült első magyar-
országi katonakórház, az invalidusház.
Európa első katonasebészi akadémiaja,
a Josephinum, 1785-ben létesült, ahol
több magyar sebész is tanult (például:
Stáhly György, az 1795. évi nemesi fel-
kelés főorvosa). A tárlóban néhány re-
prezentatív sebészi diploma van kiállítva.
Az utolsó nemesi felkelés idejéből (1809)
Eckstein Ferenc professzor és protome-
dicus arcképét, kórházi és csapatszabály-
zatot, továbbá a katonasebészi műszer-
készletet mutatjuk be.

A következő vitrinsor az 1848—49-es

szabadságharc önálló magyar hadsere-
gének egészségügyét szemlélteti, eredeti
levéltári iratok, korabeli orvosi-sebészi
műszerek, emlékplakettek segítségével.
Az orvosi és sebészkar tekintélyes lé-
sze szolgált a szabadságharc alatt, kö-
zülük csak Balassa Jánost, Flór Feren-
cet, Lumniczer Sándort, Markusovszky
Lajost említjük. A polgári lakosság lel-
kes odaadását híven tükrözi Kossuth
Lajosné egyik levele, amelyben a nő-
egylet nevében felajánlást tesz a kórhá-
zak részére tépések és lepedők küldésé-
re. Értékesek az egykori székesfehérvári
kórház kórlapjai, amelyek a honvédek
betegségeit és a kezelési módját tartal-
mazzák. Szépszámú orvosi műszer is
maradt a szabadságharcból. Az orvos-
nak a táborban használandó megkülön-
böltető jelzését az orvosi osztály hatá-
rozta meg: „... a csákóra, vagy a ka-
lapra könnyen észrevehető, fehér lebegő
kettős szalagot feltűzve tartoznak visel-
ni”. A Hunyadi huszárezred egyenruhá-
jába öltöztetett katon orvos modellje
látható még e vitrinsornál.

A kiegyezés után, 1868-ban jött létre
a „magyar királyi honvédség”, amelynek
egészségügye lényegében a k. u. k. elve-
ket tükrözte. A tárlóban elhelyezett ira-
tok és tárgyak között található Berno-
lák József honvéd-órvostábornok kine-
vezési okmánya, Regéczi Nagy Imre be-
számolója a boszniai hadjáratról. Érté-
kes kiállítási tárgy egy katonai orvosi
készletet szállító hátbőrönd, magyar és
horvát nyelvű tartalomjegyzékkel. Gaz-
dag a bemutató a 20. század elején
használatos műszerekből. Látható még a
kiállítási térben egy honvéd főorvos 20.
század eleji ruhája, egy honvédállatorvo-
si csákó és egy gyógyszerész kard.

A kiállítás az első világháború sebe-
sültjeiről, az akkor folyó orvosi, kórhá-
zi munkáról készült nagyszámú fénykép
és rajz, továbbá az akkor jelentős sze-
repet játszó Magyar Vöröskereszt kitün-
tetéseinek, érmeinek, emlékplakettjeinek
bemutatásával zárul.

A kiállított anyag túlnyomó többsége
a Semmelweis Múzeum tulajdona. Na-
gyon értékes kölcsönanyagot adott a
Hadtörténeti Múzeum (tárgyak, érmek,
képzőművészeti alkotások), továbbá a
Nemzeti Múzeum. Az Országos Levéltár
és más levéltárak a kölcsönzött eredeti
oklevelekkel és iratokkal emelték a ki-
állítás tartalmi értékét.

A kiállítás a Semmelweis Orvostörté-
neti Múzeumban (I., Apród u. 1—3.)
1977. augusztus 31-ig tekinthető meg.

Szemkeő Endre